

Slepa pega pravne države

Transspolnost in interspolnost Področji sta v Sloveniji pravno popolnoma neurejeni

Čprav je ustavno sodišče prejšnji mesec odpravilo eno od najbolj v očeh bijočih diskriminacij LGBT+ oseb in istospolnim parom omogočilo sklepanje zakonitih zvez ter posvajanje otrok, na področju pravic LGBT+ ljudi v Sloveniji zevajo pravne praznine. Transspolne in interspolne osebe še zmeraj ostajajo slepa pega pravne države. Slovenija namreč nima zakona, ki bi urejal pravo priznanje spola in druga relevantna področja pravic in potreb transspolnih oseb, niti nima nikakršne ureditve področja interspolnosti.

MIRT BEZLAJ

Ljudi, rojene s telesnimi značilnostmi, ki ne ustrezajo medicinskim ali družbenim normam za žensko ali moško telo, in ljudi, ki svojega spola ne občutijo kot ujemajočega se s spolom, ki jim je bil pripisan ob rojstvu, pri nas še vedno obravnavajo kot bolne.

Kot ugotavlja raziskava Uveljavljanje pravice do pravnega priznanja spola v Sloveniji, je edina pravna podlaga, ki ureja to področje, »ena sama določba podzakonskega akta, z lakonično dikcijo, da mora oseba na upravno enoto dostaviti potrdilo pristojnega zdravnika ali zdravstvene institucije, iz katerega je razvidno, da je »spremenila spol«. Ne le da je izraz »spremeniti spol« za ta postopek netočen in nepriemeran, »takšno stanje v upravnih postopkih pravnega priznanja spola povzroča negotovost in zmedo v obsegu, ki ni pravno dopusten«, so ugotovili avtorji študije. Na nezdržnost stanja opozarjajo tudi v zavodu TransAkcija, kjer poudarjajo, da trenutna ureditev pravnega priznanja spola v Sloveniji krši človekove pravice do nedotakljivosti telesne in duševne celovitosti, osebnega dostojanstva, varnosti, zdravja in zasebnosti.

Zagovornik načela enakosti Miha Lobnik je v posebnem poročilu o položaju transspolnih ljudi v postopkih medicinske potrditve spolne identitete in pravnega priznanja spola v Sloveniji ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti konec lanskega leta priporočil, naj pripravi celovit zakon o pravnem priznanju spola. Kljub temu se

ministrstvo ni zganilo. Medresorska delovna skupina za preučitev pravne ureditve spremembe oziroma pravnega priznanja spola je bila ustanovljena leta 2019, vendar je z delom prenehala lanskega marca, od takrat, kljub pozivu zagovornika načela enakosti, ni bilo drugih aktivnosti, so pojasnili na ministrstvu.

Potrebna je zdravniška diagnoza bolezni

Transspolnost je po definiciji Sveta Evrope krovnii izraz za poimenovanje spolnih identitet ljudi, pri katerih je spolna identiteta drugačna od prevladujočih predstav in pričakovanj družbe o spolu, ki je bil tem osebam pripisan ob rojstvu. Pri tem spolna identiteta pomeni posameznikovo lastno občutenje spola, to pa se ne ujema vselej s spolom, pripisanim ob rojstvu. Če se spolna identiteta osebe ujema s spolom, ki ji je bil pripisan ob rojstvu, je

Edina pravna podlaga, ki ureja področje transspolnosti, je ena sama določba podzakonskega akta, z lakonično dikcijo, da mora oseba na upravno enoto dostaviti potrdilo pristojnega zdravnika ali zdravstvene institucije, iz katerega je razvidno, da je spremenila spol.

ta oseba cispolna, če pa se sama ne občuti na tak način, je transpolna. Ker gre za diskriminirano manjšino, katere člani se iz strahu pred stigmatizacijo pogosto ne razkrivajo javno, o dejanskem številu transspolnih oseb ni podatkov. Glede na študijo iz leta 2020 je transspolnih od 0,3 do 0,5 odstotka ljudi, torej jih je v Sloveniji verjetno od šest do deset tisoč. Raziskava iz leta 2019 ugotavlja, da jih je dobra polovica

v zadnjem letu pred raziskavo doživela diskriminacijo.

Neujemanje notranjega občutenja spola s spolom, pripisanim ob rojstvu, pri mnogih transspolnih osebah povzroča stisko in nelagodje, ki ju pogosto lajšajo z uporabo ustreznih imen in slovnicega spola ter uradno spremembo imena oziroma označevalca za spol, pa tudi z videzom in telesnimi spremembami, za kar nekateri potrebujejo operativne posege ali hormonsko terapijo. Svetovno profesionalno združenje za transspolno zdravje opozarja, da je v nekaterih primerih stiska oseb lahko tako huda, da izpolnjuje merila za motnjo, vendar to nikakor ni stalnica. Nova verzija mednarodne klasifikacije bolezni (MKB-11) transspolnosti ne obravnava kot duševno motnjo, kljub temu pa je pri nas še vedno v uporabi starejša verzija, ki jo klasificira kot duševno motnjo. Transspolne osebe so tako obravnavane kot duševno bolne in samodejno podvržene medicinski obravnavi. »Za preprost birokratski postopek spremembe spola v dokumentih, ki nikakor ni povezan z medicinskimi posegi, transspolne osebe v Sloveniji potrebujejo zdravniško diagnozo duševne motnje,« je stanje opisala vodja Legebitre Lana Gobec.

Zdravniški postopki diagnosticiranja transspolnosti so dolgotrajni, v tem času pa transspolne osebe nimajo ustreznih dokumentov, kar jim povzroča težave že pri tako vsakdanjih opravilih, kot je prevzem poštnih pošilk. Za pridobitev diagnoze duševne motnje pa morajo transspolne osebe med drugim reševati psihološke teste. Direktor in ustanovitelj organizacije TransAkcija Linn Julian Koletnik je pojasnil, da so ti testi »nekakšna združitev inteligenčnih in osebnostnih testov«, poleg tega pa so osebe v postopku primorane izvesti tudi Rorschachov test in kliničnim psihologom narisati, kako si predstavljajo ženske ali moške.

Postopek ni formaliziran, kljub temu da je zagovornik načela enakosti pozval k oblikovanju nacionalnih smernic za obravnavo transspolnih oseb v postopkih medicinske potrditve spolne identitete. Te postopke vodi konzilij, v katerem so se prostovoljno zdru-

ževali psihiatri, ginekologi, kirurgi in drugi zdravniki. Šele leta 2020 je bil konzilij, potem ko je TransAkcija pobudo za to naslovila na ministrstvo, formalno priznan in je začel delovati kot uradni organ, vendar še vedno ni oblikoval jasnega protokola delovanja. Psi-

Medresorska delovna skupina za preučitev pravne ureditve spremembe oziroma pravnega priznanja spola je bila ustanovljena leta 2019, vendar je z delom prenehala lanskega marca, od takrat ni bilo drugih aktivnosti.

hiatra, ki vodita postopek diagnostike, se na naše poizvedovanje zaradi odsotnosti nista odzvala. Tako zagovornik načela enakosti kot TransAkcija in Legebitra pozivajo k čim hitrejši uvedbi prenovljene mednarodne klasifikacije bolezni, ki transspolnosti ne obravnava kot več bolezen, obenem pa menijo, da za pravno priznanje spola ni nobene potrebe po medicinski obravnavi.

Težava pa ni le pravna neurejenost, tako Koletnik kot zagovornik načela enakosti ugotavljata, da so zaposleni v javni upravi, ki urejajo postopke pravnega priznanja spola, pogosto pomanjkljivo informirani o področju in niso deležni nobenega sistematičnega izobraževanja. Uspešnost postopka je tako prepuščena naključnemu znanju delavca na upravni enoti. Dogaja se, da zaradi lastnih predsodkov včasih postopka, kljub zdravniškemu potrdilu, ne odobrijo, je opozoril Koletnik. Ker morajo transspolne osebe postopek pravnega priznanja spola urejati v kraju stalnega prebivališča, številni, zlasti iz manjših krajev, poročajo o travmatičnih doživetjih in stigmatizaciji na upravnih enotah. Kljub vsemu se stanje vendarle nekoliko izboljšuje. Lani so upravne enote uvedle obrazce za spremembo

spola v dokumentih, kar je v praksi postopek olajšalo. Pred tem ni obstajal niti formular, uradniki pa so zmedeni postopek pogosto pisali ročno, na hrbtno stran drugih obrazcev, je stanje opisal Koletnik. Tako zagovornik načela enakosti kot TransAkcija sta ministrstvu za notranje zadeve pozvala, naj transspolnim osebam omogoči urejanje postopka pravnega priznanja spola na katerikoli upravni enoti, ne le v kraju stalnega prebivališča, predlagata tudi usposabljanje zaposlenih na upravnih enotah.

V Nemčiji je poleg moškega in ženskega spola pravno priznan še »različen« spol, Avstrija pa je v pravno razlago spola vključila tudi posameznike, ki se ne identificirajo kot moški ali kot ženske. Uradni binarni sistem, ki je v veljavi v Sloveniji, povzroča težave ne le osebam, ki se ne čutijo ne moški ne ženska, temveč tudi tistim, ki se rodijo s telesnimi znaki, ki ne ustrezajo medicinskim in družbenim normam, po katerih se ob rojstvu določa spol otroka.

Onkraj medicinskih norm

»K nam občasno pridejo ljudje, ki niso prepričani, ali so trans-ali interspolni, ko skupaj preiskujemo njihovo preteklost, pa se izkaže, da so se rodili kot interspolni,« je pojasnil Koletnik in opozoril, da so zdravstvene kartoteke nekaterih od njih »čudežno izgubile«. Na primere skrivanja tovrstnih operacij v otroštvu je opozorila tudi Lana Gobec. V posebnem poročilu o položaju interspolnih ljudi v medicinskih postopkih iz leta 2020 zagovornik načela enakosti povzema zastopnico pacientovih pravic, ki je zapisala, da zdravstvene organizacije »zelo pogosto kršijo pravico pacientov do seznanitve z zdravstveno dokumentacijo«, ko gre za ljudi, ki so bili v otroštvu operirani zaradi telesnih spolnih značilnosti, ki ne ustrezajo normam za žensko ali moško telo. Pristojne zdravstvene organizacije takšno prakso prikrivanja sicer zanikajo.

Operacije novorojenčkov, s katerimi otrokovo telo spremenijo, da ustreza normativom ženskega ali moškega telesa, so v Sloveniji še vedno dovoljene. Gobčeva je opozorila, da se »normalizacijske« operacije otrok izvajajo zgolj zaradi družbenih pričakovanj o

videzu spolnih organov in razumevanju spola kot ali moškega ali ženskega, pri čemer pa se lahko kasneje izkaže, da se otrok razvija v drugo smer. Vse več držav takšne operacije prepoveduje, k čemur je pozval tudi evropski parlament. V Nemčiji so lani, da bi zagotovili spoštovanje pravice do samoodločanja o svojem telesu, prepovedali medicinske posege določanja spola otrok, dokler se ti o lastnem spolu niso sposobni odločiti sami. K prepovedi »nepotrebnih in v nekaterih primerih nepovratnih

Zaradi patologizacije nenormativnosti interspolne otroke obravnavajo zdravstvene ustanove, ki ne le nimajo poenotenih protokolov, temveč pogosto ne poznajo niti pomena izraza interspolnost.

operativnih praks, ki se nad interspolnimi osebami izvajajo brez njihove privolitve«, je pozval tudi odbor OZN proti mučenju. Kljub temu Slovenija še ni naredila nobenega koraka v tej smeri. Interspolnosti pri nas ne ureja noben predpis ali zakon, ustaljenih protokolov pa nimajo niti zdravstvene institucije.

Zaradi patologizacije nenormativnosti interspolne otroke obravnavajo zdravstvene ustanove, ki ne le da nimajo poenotenih protokolov, temveč pogosto ne poznajo niti pomena izraza interspolnost. »V več primerih so predstavniki zdravstvenih ustanov zamenjali pomen izraza interspolnost z izrazom transspolnost,« je skrb vzbujajoče dejstvo ugotovil zagovornik načela enakosti. Zdravstvene ustanove ne uporabljajo poenotene terminologije, pogosto uporabljajo celo popolnoma napačno. Le ena zdravstvena institucija je uporabila izraz interspolnost, medtem ko so druge uporabljale izraze, kot so »novorojenčki z nejasnim spolovilom« ali »otroci s spremembami

v razvoju spola«, klinika za pediatrijo UKC Maribor pa uporablja kar izraz »istospolne osebe,« ki je v tem kontekstu popolnoma nesmiseln.

Interspolni ljudje v slovenskem zdravstvu niso posebej opredeljeni, zato niso zajeti v podatkovne zbirke, posledično podatkov o operacijah za »normalizacijo spola« ni. Podatki različnih pristojnih zdravstvenih institucij o številu interspolnih novorojenčkov v državi se mogoče razlikujejo, njihove ocene nihajo med enim in devetimi primeri na leto, zato je o dejanskem številu težko sklepati, je povzel zagovornik načela enakosti.

V Sloveniji se spol otroka določi kmalu po rojstvu na podlagi pregleda, genetske preiskave oziroma na podlagi postavljene diagnoze, so sporočili s kliničnega oddelka za perinatologijo, kjer so v odgovor na poizvedovanje zagovornika načela enakosti o operacijah otrok zapisali, da »operativni posegi niso nujni, a so v nekaterih primerih potrebni in priporočljivi«.

»Iz odgovorov vseh klinik izhaja, da medicinska stroka ne dvomi o obstoječi praksi, da je dopustno in potrebno z operativnimi posegi določiti spol interspolnim osebam,« je svojo poizvedbo sklenil zagovornik. Ob tem je opozoril, da resolucija evropskega parlamenta »ostro obsoja zdravljenje in kirurške posege za normalizacijo spola, podpira pa zakone, ki prepovedujejo kirurške posege, in poziva, da naj države članice poskrbijo, da se ne bo opravljalo nepotrebnih zdravniških ali operativnih posegov«. Opozoril je še, da je patologizacija interspolnosti v slovenskih zdravstvenih institucijah problematična in v nasprotju s pozivom resolucije.

Kljub pozivom zagovornika načela enakosti, resoluciji evropskega parlamenta in prizadevanjem TransAkcije in Legebitre sprememb, vsaj na zakonski ravni, ni videti. V TransAkaciji in Legebitri opozarjajo, da se z interspolnimi osebami v Sloveniji nihče sistematično ne ukvarja. Kot razlog za to navajajo majhno število teh oseb in dejstvo, da so se zelo redko pripravljene javno izpostaviti, zaradi česar ni nikogar, ki bi vodil civilnodružbeno kampanjo za sprejetje sicer nujno potrebne zakonodaje.

